

A Buda egyik legforgalmasabb csomópontján, a félrevezető hangzású betűszóval BAH-csomópontnak nevezett nagy útkereszteződésben várakozók gyakran pillantanak fel az előttük magasodó, társasházakkal és elegáns villákkal szegélyezett kopár csúcsra: a Sas-hegyre. Arra már kevesen veszik a fáradságot, hogy fel is kapaszkodjanak erre a páratlan panorámájú, földtani, zoológiai és botanikai ritkaságokban gazdag, 259 méter magas hegyre. Pedig nagyon megérné!

7. rész Ezt a markáns bérce a középkortól kezdve nevezték *Király-, Pap-, Barát- és Isten-hegynek* is, végül – valószínűleg a középkorban – a hegy tövében lévő Sas településről kapta mai nevét, amelyet németül *Adlerbergnek* mondtak. A Fővárosi Közmunkák Tanácsa 1903-ban dolgozta ki a Sas-hegy és környezetének rendezési tervét. Az *I. ker. Sas-hegy és Németvölgy egy részének szabályozása* címmel. Ebben a dokumentumban rögzítették, hogy a *Farkasréti temető* főbejáratához három különböző irányból vezető főutat kell kialakítani a területen.

Egy elfeledett technológia

A Sas-hegy és környezete építészeti emlékekben nem mondható gazdagnak. A hegy déli előterében tömegével szembeötlő a *Petőfi Sándor-lakta-*

A Sas-hegy a MórícZ Zsigmond körtér felől

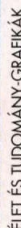

Építészettörténeti emlék a Dayka
Gábor utca 83. számú ház, *Sámsondi*

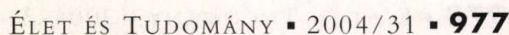
A dolomitban helyenként apró kalcitkristályokat, a kovásodott márga hasadékaiban apró baritkristályokat fedezhetünk fel. A hajdani hévforrás-tevékenységet pirit- és limonitkristályok, apró kvarckristályok bizonyítják.

Kiss Béla saját maga számára 1943-ban megálmodott lakóháza, amely az általa kidolgozott, úgynevezett „szövet-szerkezetes” technológiával épült. Ez a technológia korszakalkotó lehetett volna, azonban nem igazán terjedt el, pedig kis anyagszükséglet és rövid építési idő jellemezte. A hegy déli lejtőjén a nagy forgalmú Budaörsi út mellett nyugszanak a második világháborúban elesett amerikai katonák, méltó, gondozott környezetben. A Sas-hegy északkeleti lankáinak markáns, városképi jelentőségű színfoltja a *Reischl Gusztáv* tervei alapján 1930-ban fel-

Földtani felépítése, gazdag faunája és különleges flórája már a XIX. században magára vonta a kutatók figyelmét. Neves tudósok keresték fel a könnyen megközelíthető hegyet, és végeztek ott rendszeres megfigyeléseket, többek közt Kitaibel Pál, Sadler József, Borbás Vince, Herman Ottó, Horvádszky Imre és János, Bíró Lajos, Hruvitszky Ferenc, Balogh János és Papp Ferenc.

**Rupp Jakab térképén még Isten-hegy
megjelöléssel szerepel a Sas-hegy (1868)**

se, még mai körülparcellázott környezetével is, a főváros elsőrendű feladata.”

A fokozott védelem azonban sokáig csak terv maradt. Sőt, 1940-ben harmincezer feketefenyő-csemetét ültettek el a területen, nagyban megzavarva az élővilágot. A második világháború tovább odázta a védelmet, míg végül 1968 januárjában a 30 hektáros területet természetvédelmi területté nyilvánították, később 1974-1975-ben bekerítették, utakkal, fogadóépülettel látták el. Tanösvényein szakavatott vezetők kíséretében ismerkedhettek a látogatók a különleges látnivalókkal. Ma – valószínűleg pénzügyi okokból – ismét szabadon látogatható a terület, aminek sajnálatos következményei (graffitik a sziklákon, megrongált padok és táblák, szemét) már jelentkeznek.

Eltérő képet mutatnak a hegy északi, hűvösebb lejtői és déli, meleg, szárazabb életterei. E gazdag növényvilágban egyaránt megtaláljuk a Földközi-tenger csapadékos tájainak és a száraz orosz sztyeppéknek a fajait: mintha egy botanikus kertben járnánk.

Bennszülött pókfajok

A hegy állatvilága nem annyira látványos, de talán a növényvilágánál is gazdagabb. Pókfaunáját már Herman Ottó is kutatta. Néhány bennszülött pókfaj kizárólag itt található a világon (Mikroneta dentibulbis, Zelotes hungaricus, Altella orientalis, Microneta

spinigera, Lathis falcigera). A bogarak között ritkaságnak számít a szürke darázsbogár (*Evanicocera dufouri*), a pusztai lágybogár (*Psilothrix femoralis*) és az ormányosbogár. A dolomitfelszíneken él a sziklai fűsű bagolylepke (*Euxos vitta*) és a csupán néhány hazai élőhelyen megtalálható törpe araszoló (*Eupithecia denticulata*). Ha türelmesek vagyunk – és szerencsénk is van –, megismerkedhetünk a pannon gyíkkal (*Ablepharus kitaibelii*) és a fokozottan védett haragos siklóval (*Coluber jugularis*). Itt is él a cikksorozatunk Ördög-ormoról szóló részében már bemutatott afrikai atka (*Pas-salotus africanus*).

Buda leghíresebb bortermő vidéke

A terület erdőinek kiirtása II. Géza és III. Béla uralkodása alatt kezdődött. A XIII. században már szőlőtermő vidékként említik az oklevelek; az „iparszerű” szőlőtelepítés a tájárás után kezdődött.

Az 1789. évi budai határfeosztás – a *Conscription der Stadt Ofen* – 60 dűlőre porciózta a térséget, ebből a 21. dűlő volt a Sas-hegy, „Adlerberg” néven. Területe akkoriban a Várhegy (Burgerberg) és a mai Sasad (Strassenweingarten), azaz a mai Németvölgyi és Budaörsi út közötti vidékre esett. Kizárólag szőlőt termeltek rajta 11 131 holdon és 9 ölon.

Bél Mátyás említi, hogy Buda városa királyi pátens alapján borát saját védjegyével látta el, így óvta azt a hamisítástól. Ezt a privilégiumot III. Károlytól kapta a város, okirata 1726. november 26-án kelt. A tüzés-vörös budai bor a XVIII. században országos hírvő volt, és előszeretettel szállították az osztrák tartományokba is. A török hódoltságot követően idetelepített rákok vásárolták meg és művelték az ültetvényeket. 1705-ben kuruc seregek lepték el a budai szőlőket, és szabá-

A sas-hegyi pók (Pénzes Antal nyomán)

lyos csatává fajult a fosztogatás. A csatamezőn 400 halott maradt, köztük sok volt a nő és a gyermek.

Ezt erősíti meg Fényes Elek klasszikus országleírásában, igaz, egy évvel későbbre datálva az eseményt: „1706-ban Rákóczy Ferenc seregei a várkapukig nyomulván, sok marhát elhajtottak, s a szőlőhegyeket elpusztították”. A korabeli telekkönyvek tanúsága szerint a Sas-hegyen 148 telek volt, s általában az apróbiratok jellemezte a területet a magas telekárak miatt (míg itt 200 forintért rúgott egy telek ára, a szintén bortermő Pál-völgyben mindössze 90–100 forint volt). Egy 1692-es feljegyzés szerint a szüreten a szedők 3, a put-

A „BOTANIKUS KERT”

A Sas-hegy északi lejtőjének jellegzetes növényei a budai nyúlfarkfű (*Sesleria sadleriana*), a szürke harangcsillag (*Asyneuma canescens*) és a sárga virágú sziklai zanót (*Cytisus procumbens*). A déli lejtőkön pompázik az István király szegfű (*Dianthus serotinus* ssp. *regis-stephani*), a szürkés ördög-szem (*Scabiosa canescens*), a fehér fűrtös homokliliom (*Anthericum liliago*), a magyar gurgolya (*Seseli leucospermum*) és cserjés helyeken néhány magyar zörgőfű (*Crepis pannonica*). Gyakori a puha hangyabogáncs (*Jurinea mollis*), kora tavasszal a törpe, sárga virágú homoki pimpó (*Potentilla incana*), a törpe nőszirm (*Iris pumila*) és a tavaszi hérics (*Adonis vernalis*). További védett növény a tarka kosbor (*Orchis tridentata*), a bíbros kosbor (*Orchis purpurea*), a sárga kövirózsa (*Jovibarba globifera* ssp. *hirta*) és a borzas vértő (*Onosma visianii*).

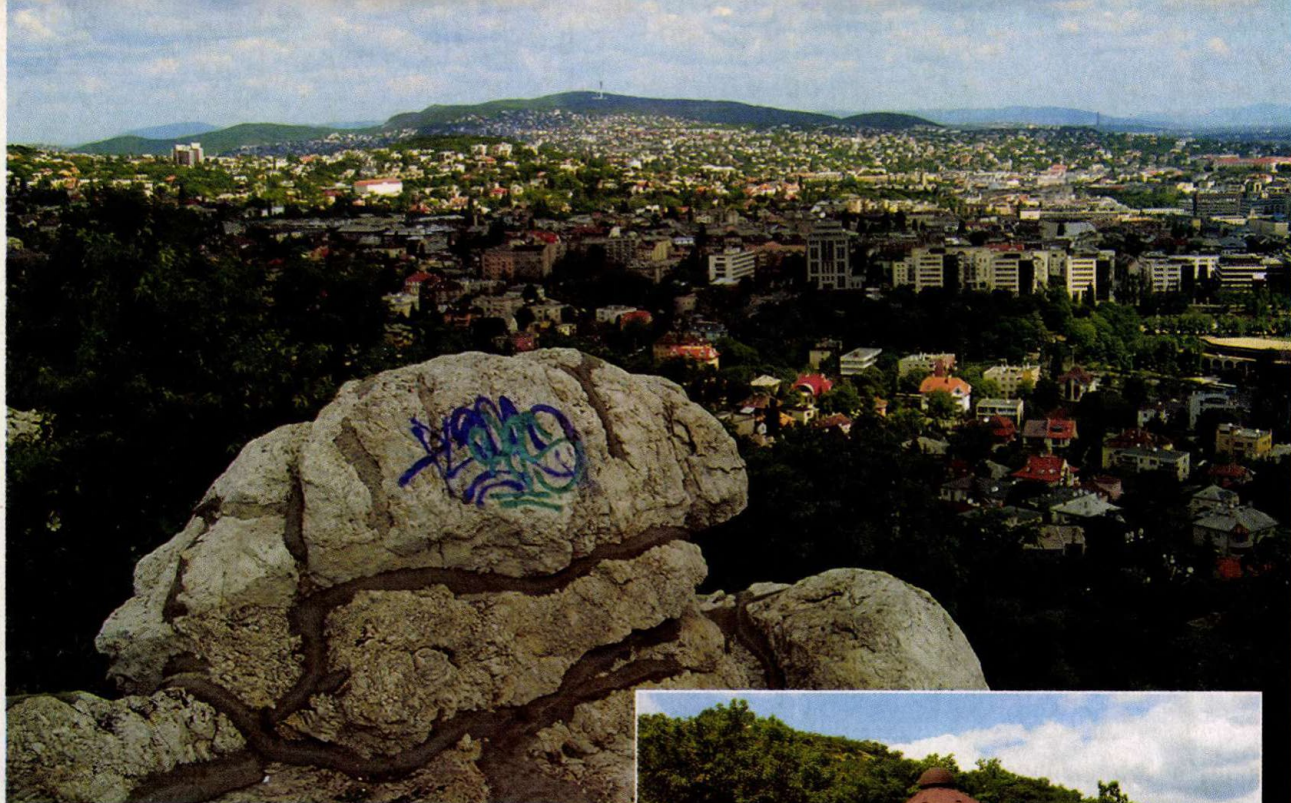

Fűrtös homokliliom

Bíbros kosbor

(MOLNÁR V. ATTILA FELVÉTELE)

tonyosok 4, a taposók 8 garast kaptak napszámba. Ekkor 6 forint volt a bor akója (50–80 liter). A sas-hegyi és a többi budai szőlőkultúrának – hasonlóan az ország más részeihez – a filoxerajárvány vetett véget, azt követően már inkább gyümölcsösöket telepítettek a kipusztult szőlők helyére.

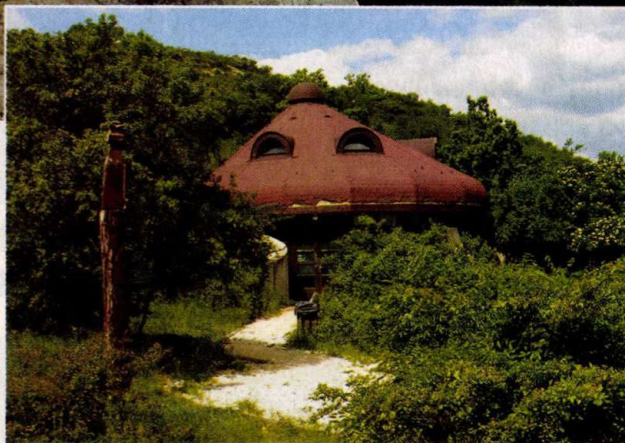
„... És mégis mozog a Föld”

A hegytető kopár sziklái között kanyargó tanösvényeket bejárva nem is gondolnánk arra, hogy a hegy gyomrában érzékeny műszerek mérik és rögzítik a földkéreg legapróbb rezgéseit is. A természetvédelmi terület határán, a Meredek utcában található a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Földrengésjelző Obszervatóriuma. A földrengések megfigyelése Magyarországon az 1810. évi móri földrengés után indult meg. Ekkor még műszerek nem voltak, de a rengés felszíni hatásterületét Tomcsányi Ádám és Kitaibel Pál az 1814-ben megjelent munkájukban már jól körülhatárolták. Az intézményes földrengéskutatás – Európában másodikként – Magyarországon indult meg 1881. november 9-én. A Magyar Királyi Országos Meteorológiai és Földmágnassági Intézet 1902 januárjában helyezte üzembe az első szeizmográfot Budapesten. A Kövesligethy Radó által alapított Budapesti Földrengési Obszerva-

A graffiti már a Sas-hegy Medve-szikláját is elérte

A sas-hegyi természetvédelmi terület tájba simuló közösségi épülete

(SZABLYÁR PÉTER FELVÉTELEI)

tórium 1906-ban üzembe helyezett Wiechert-féle szeizmográfja a Magyar Nemzeti Múzeum pincéjében 60 éven át regisztrálta a rengéseket.

A második világháború szinte teljesen elpusztította a hazai földrengésjelző állomásokat és a korábban összegyűjtött adatokat. A háború után csak a budapesti és a kalocsai állomás kezdhette meg működését. A több anyaszervezethez is tartozó Földrengésjelző Obszervatórium a hatvanas években költözött mai sas-hegyi otthonába, ahol előbb az MTA Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézetének osztályaként, napjainkban főosztályaként működik.

Az intézmény lelke a Sas-hegy dolo-mittömegébe hajtott vágatrendszer, amelyet a második világháború előtt valószínűleg óvóhely céljára építettek ki. Az ötvenes években gombatermesztésre használt alagútrendszert szigetelték, villanyvilágítással látták el, és a belső, mintegy 3 méter széles, 2 méter magas félkör szelvényű folyosókba

betonalapokra telepítették a rengéseket észlelő műszereket. Kezdetben a regisztrálásuk is itt folyt (kormozott papírra tűk karcolták az érzékeny „lázgörbéket”), a regisztrálóműszerek ma már a kutatóknak is otthont adó felszíni kutatóházban üzemelnek.

A muzeális értékévé vált korábbi észlelő- és regisztrálóműszereket idővel egy szeizmológiai kutatástörténeti kiállításon kívánják bemutatni a nagyközönségnek. A kétmillió fővárosnak a különösen a közlekedésből származó folyamatos „alapzaja”, pontosabban alaprengése ma már zavarja a nagy pontosságú méréseket, de ezek mértékének ismeretében az obszervatórium megbízható értékekkel szolgál a társ-tudományoknak. Az itt, valamint a Magyarország területén működő 17 földrengésjelző állomáson regisztrált makro- és mikroszeizmikus adatokat a nemzetközi szeizmológiai műhelyek rendelkezésére is bocsátják.

SZABLYÁR PÉTER